

ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО САМОЗРОСТАННЯ УЧНІВ ПІД ЧАС ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ УЧНІВ З ГЕОГРАФІЇ

Актуальність. Сучасна соціокультурна ситуація в Україні характеризується стрімкими змінами в різних сферах життя суспільства. Поряд з освіченою та фаховою компетентністю особливого значення набувають уміння людини самостійно мислити, висувати нестандартні ідеї, прогнозувати та виявляти творчий підхід у будь-якій діяльності. Саме тому проблема обдарованості, творчості, інтелекту виходить на перший план у державній політиці, визначаючи пошук, навчання та виховання обдарованих дітей і молоді, стимулювання творчої праці, захист талантів.

Під час роботи з обдарованими дітьми постійно виникають педагогічні й психологічні труднощі, обумовлені розмаїтістю видів обдарованості, безліччю суперечливих теоретичних підходів і методів, варіативністю сучасної освіти тощо. Важливе місце посідає розробка і впровадження програм, елективних курсів за вибором, що дозволяють підтримати природничу обдарованість учнів.

Таким чином, удосконалення організації творчого самозростання учнів під час дослідницької роботи учнів з географії потребує системного підходу та вивчення.

Вихідні передумови

Підвалини вітчизняних теоретичних досліджень обдарованості було закладено Б.Тепловим, В.Ананьєвим, Н.Лейтесом, О.Ковальовим та ін.

Г.Костюк (1989) визначив обдарованість як індивідуальну своєрідність здібностей людини, вказуючи на значущість природних даних кожної окремої особистості. О.Ковальов та В. М'ясищев в обдарованості бачили складну систему здібностей людини, яка забезпечує вміння продуктивно працювати в будь-якій галузі життєдіяльності. [1. с.14]

В.Шадриков (1983) характеризував обдарованість як цілісне виявлення здібностей у діяльності, як загальну властивість інтегрованої в діяльності сукупності здібностей.

Формулювання цілей статті, постановка завдання

Метою даної статті є висвітлення результатів аналізу досвіду роботи з обдарованими дітьми у природничій секції наукового товариства «Олімп» комунального закладу «Загальноосвітня школа – інтернат «Високопільська гімназія» Херсонської обласної ради за 10 років та аналіз авторських програм по роботі з обдарованими дітьми.

Виклад основного матеріалу

Обдарованість – це інтегральний прояв здібностей, що розвиваються протягом життя, якість психіки, що визначає можливість досягнення людиною більш високих, у порівнянні з іншими людьми, результатів в одному або декількох видах діяльності.

Важливим є вчасна діагностика обдарованості на ранніх етапах її прояву. У ході дослідження було проаналізовано різні рівні обдарованості учнів КЗ «Загальноосвітня школа – інтернат» Високопільська гімназія» ХОР. Психологічною службою проведено діагностування учнів 5- 10 класів на основі методик: шкала прогресивних матриць Дж. Равена для дослідження рівня розвитку загального інтелекту і невербальних здібностей, незалежних від впливу культури у вигляді показника IQ, тест творчого мислення П.Торренса для виявлення творчих здібностей дітей у віці від 6 до 18 років, тест «Здібності учня», адаптований для виявлення природничих здібностей. [5. с.27]

Було протестовано 224 учня 5–10 класів. Зрізи були проведені у 2008 та 2011 роках (див. таблиця 1).

Таблиця 1. Кількісні показники природничої обдарованості гімназистів

	6а	6б	7а	7б	8	9а	9б	10а	10б	11	Всього
Всього учнів	18	20	14	20	30	19	20	21	16	30	208
2008	-	-	-	-	3	2	3	2	4	5	19
2009	-	-	2	3	6	3	4	3	5	6	32
2010	3	4	3	4	9	5	4	4	5	8	45
2011	5	5	4	6	10	5	4	4	5	8	56

За результатами проведеного дослідження поновлено банк даних дітей здібних до природничих наук.

У ході дослідження встановлено, що обдарованим дітям властиві:

- інтерес до творчо – пошукової діяльності;
- компетентність не властива віку;
- пошук причин явищ, які спостерігаються;
- прагнення відкривати та досліджувати нове;
- потреба в різнобічній інформації;
- ґрунтовні знання;
- добра пам'ять;
- багата фантазія, уява, винахідливість;
- схильність до ігор, які вимагають сконцентрованої уваги та тих, які мають складні правила;
- уміння самостійно грати та працювати;
- володіння мовою;
- значний словниковий запас не властивий даному віку;
- терплячість у навчанні, захопленнях;
- готовність взяти участь у додаткових заходах, які підвищують інтерес до навчання (конкурси, олімпіади);
- читання книжок, вивчення друкованих матеріалів;
- глибокий інтерес до наукової літератури;
- політичні та світоглядні інтереси;
- колекціонування, проведення експериментів у домашніх умовах;
- почуття гумору;
- підвищене почуття відповідальності, ретельне виконання прийнятих доручень;

□ велика працездатність та прагнення працювати якнайбільше.

Творчі здібності характеризуються як властивості особистості, що забезпечують успіх у будь-якій діяльності. У ході дослідження дійшли висновку, що ці здібності включають чотири основні компоненти:

- мотиваційний (допитливість, творчий інтерес, захопленість, емоційність, прагнення творчих досягнень, особиста значимість творчої діяльності);

- комунікативний (уміння сприймати усне і писемне мовлення; відтворювати, самостійно будувати усні і писемні висловлювання);

- інтелектуально-логічний (уміння аналізувати, порівнювати, виділяти головне, пояснювати, доводити, систематизувати й узагальнювати);

- інтелектуально-евристичний (уміння висувати гіпотези, фантазувати, переводити знання та вміння в нові нестандартні ситуації, критично мислити, оцінювати).

Для розвитку творчих здібностей необхідним є:

- використання різних форм, методів організації навчальної діяльності, орієнтованої на конкретного учня;

- створення на уроці педагогічних ситуацій, що дають змогу кожному учню виявити ініціативу, самостійність у роботі та умов для природного самовираження учня.

Рис 1. Поділ програм за категоріями

Весь процес розвитку обдарованості гімназистів через залучення до творчо – пошукової діяльності потребує системного вивчення й узагальнення теоретичних підходів та практичних програм, що дають можливість розвивати обдарування учнів.

Програма навчання для обдарованих дітей повинна відповідати їх специфічним потребам та можливостям, а також цілям, які висувуються до навчання цієї категорії учнів. Цим і визначається перелік вимог до побудови програм навчання для обдарованих дітей. [9. с.101]

Отже, можна сформулювати такі важливі принципи організації змісту навчання для обдарованих школярів:

1. Гнучкі змістові «рамки», які забезпечують можливість глибшого вивчення тих чи інших тематичних розділів.

3. Інтеграція тем та проблем для вивчення, які відносяться до однієї чи різних галузей знань, шляхом встановлення внутрішніх взаємозв'язків змістового характеру.

4. Принцип насиченості змісту навчання.

5. Проблемний характер вивчення змісту чи вивчення відкритих тем та проблем.

Програми для обдарованих дітей повинні:

□ Надавати можливість для поглибленого вивчення тем, які обирають учні;

□ Забезпечувати самоосвітню діяльність дитини;

□ Розвивати здібності та навички дослідницької роботи;

□ Заохочувати та стимулювати нові ідеї, які руйнують звичні стереотипи та загальноприйняті погляди;

□ Розвивати творче, критичне та абстрактно-логічне мислення;

□ Сприяти розвитку самопізнання, усвідомлення своєрідності власних здібностей та розуміння індивідуальних особливостей інших людей;

□ Вчити дітей оцінювати результати роботи.

Програми навчання, незалежно від того для яких дітей вони призначені, можна розділити на три категорії (див. рис 1.)

В рамках МАН доцільно використовувати програми різних категорій. У процесі роботи були розроблені навчальні та розвиваючі програми для роботи з обдарованими дітьми в рамках секцій МАН, факультативний курс для поглибленого вивчення географії.

У 2005 році розроблена програма курсу за вибором «Технологія створення науково – дослідницького проекту». Протягом шести років вона дозволяє ефективно впроваджувати дослідницьку роботу з

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ:

дітьми. За шість років 36 учнів стали переможцями районного та учасниками обласного конкурсу- захисту, 25 учнів посіли призові місця, 4 учениці стали переможцями обласного конкурсу – захисту МАН, 2 учениці стали призерами III етапу конкурсу – захисту МАН України.

Робота у рамках спецкурсу допомагає організувати творчий процес, розвивати дослідницький потенціал, ознайомити з правилами виконання і написання наукових робіт. Головне, що ще у шкільні роки діти навчаються ретельно проводити дослідження, оволодівають складними методами обробки результатів і переконуються, що справжня наука не може бути надуманою, а результати завжди опираються на дійсно доведені факти.

Факультативний курс «Основи наукових досліджень у секції «Географія» Малої академії наук України» ставить за мету залучення учнівської молоді до науково-пошукової діяльності з географічного краєзнавства по матеріалам Херсонської області та Високопільського району, оволодіння додатковими знаннями з географії, ландшафтознавства, геології, ґрунтознавства, екології та методиками

наукових досліджень, адаптування учнів до колективних, групових форм співпраці та співробітництва.

Основні завдання курсу:

□ надати дітям мінімальну теоретичну базу знань з географічного краєзнавства Херсонської області та Високопільського району;

□ забезпечити оволодіння учнями основних методик географічно-краєзнавчих досліджень;

□ навчити учнів методам пошуку інформації, правилам користування краєзнавчою літературою;

□ постійно додержуватися науково-пошукового стилю діяльності.

Курс не дублює вивчення програмового навчального матеріалу. Оскільки основні його завдання лежать у мотиваційній та діяльній площині, було підбрано матеріал, який сприяє формуванню логічних та дослідницьких умінь і навичок, поглибленню пізнавальних інтересів дітей. Факультативний курс розрахований на учнів 8-10 класів, які мають схильності до пошуково-дослідницької діяльності та планують займатися дослідницькою роботою з географії, геології, екології та інших природничих наук.

Заняття проводяться у кабінеті географії. Важливо, що при вивченні кожної теми учні набувають і теоретичних знань, і виконують практичні завдання: опрацьовують статистичні дані, узагальнюють матеріали учнівських дослідницьких робіт.

На завершальному етапі учням пропонується скласти проект дослідження. Школярі отримують необхідну допомогу в організації та проведенні дослідження. Для цього використовуються години для індивідуальної роботи з дітьми, передбачені навчальними планами гімназії. Частина учнів продовжує роботу в секціях МАН. (див. рис 2)

Сприяючи поглибленню пізнавальних інтересів та формуванню компетенції творчої діяльності покликані факультативні курси, що пропонуються учням. Оскільки позаурочна робота має ширші можливості для проведення дослідницько – пошукової діяльності, то виникла потреба у факультативних курсах дослідницького характеру. Так на заняттях факультативу «Основи наукових досліджень у секції «Географія» Малої академії наук України»

використовуються різноманітні форми роботи – індивідуальні та групові, активні та інтерактивні.

Основні методи роботи – аналіз першоджерел, спостереження, експеримент, моделювання. Для реалізації поставлених завдань учні активно залучаються до проектування. На першому занятті учням пропонується обрати теми індивідуальних або колективних дослідницьких робіт, які діти виконують під керівництвом учителя впродовж навчального року.

У гімназії всі старшокласники залучені до написання наукових або курсових (пошукових) робіт. Темі досліджень обираються відповідно інтересів кожної дитини. У біолого – географічному відділенні наукового товариства виділені наступні секції географічного спрямування: географія та ландшафтознавство, краєзнавство, геологія та геоекологія.

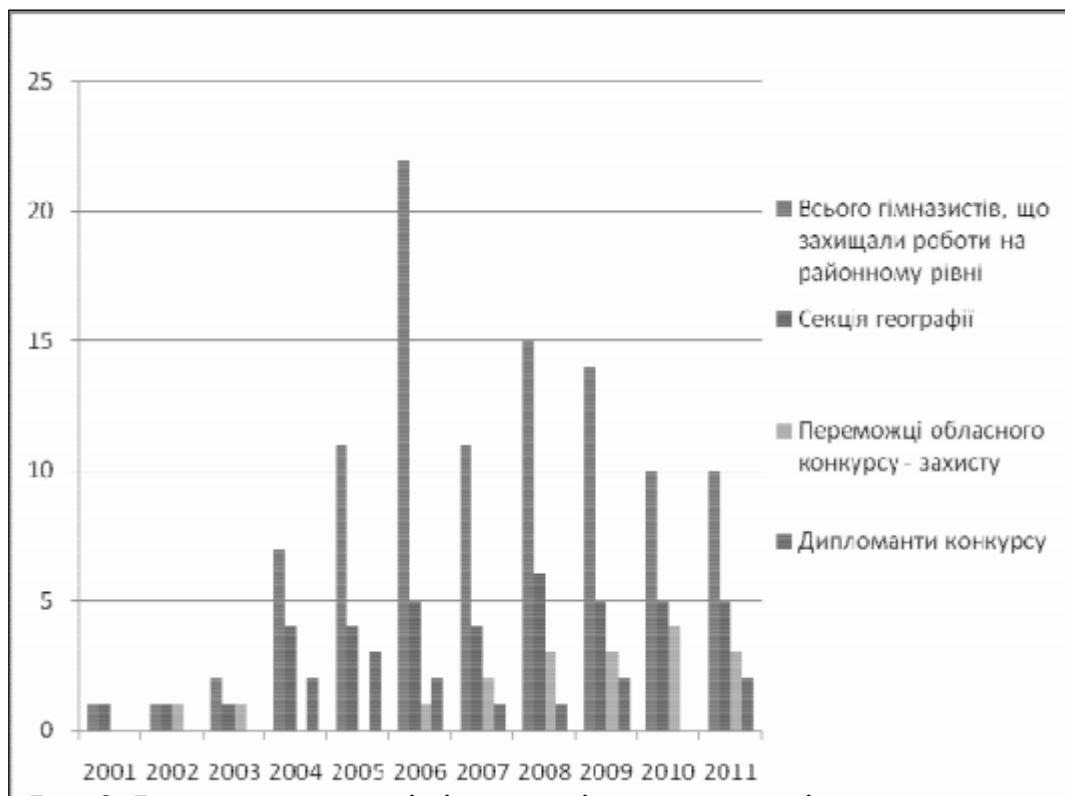

Рис 2. Результати участі гімназистів – краєзнавців у конкурсах – захистах МАН I, II та III етапів

Під час організації роботи над науково – дослідницькою темою склався такий план організації наукового дослідження:

1. Вибір ідеї.
2. Попереднє вивчення об'єкту дослідження (практичне і теоретичне).
3. Добір літератури з даної проблеми та робота з літературними джерелами.
4. Визначення мети та методики дослідження.
5. Постановка експерименту або проведення спостережень.
- Ретельні записи ходу дослідження.
6. Обробка результатів та їх обговорення.
7. Написання наукової роботи.
8. Виготовлення наочності, підготовка до конкурсу-захисту робіт.

Дібрані та узагальнені матеріали використовуються у навчально – виховному процесі. Наукові напрацювання гімназистів - це шлях до створення кращих можливостей для самореалізації обдарованих дітей, формування атмосфери наукового спілкування. Адже не всі учнівські наукові роботи, які заслуговують на увагу, належно оцінені на конкурсах. Ми маємо проблему в тому, що лише одна робота - переможець із секції на районному конкурсі - може потрапити на обласний конкурс-захист наукових робіт. Щоб це не призвело до втрати дітьми бажання надалі займатися дослідницькою роботою, організаційна діяльність секції направлена на обмін інформацією та презентацію матеріалів. Тому завдання учителя полягає ще й у психологічній підготовці юних дослідників: навчити боротися із

труднощами, знаходити успіх у самому процесі дослідження, у власних відкриттях; підготовці виступів на шкільних конференціях, участі у проведенні нестандартних уроків у різних класах.

Географія – багатогранна наука. Організувати дослідницьку роботу в різних галузях географії вчителів нелегко. Тому складаються певні напрями досліджень, своєрідні шкільні дослідницькі лабораторії. Ці напрями визначаються багатьма чинниками, перш за все, інтересами дітей, інтересами вчителя; можливостями навчального закладу та іншими. У процесі співпраці визначилися такі головні напрями дослідницької діяльності:

- дослідження природних умов рідного краю;
- дослідження впливу господарської діяльності людини та природні екологічні системи Херсонщини та Високопільщини;
- дослідження рекреаційного потенціалу території району та області;
- соціально – економічні дослідження (населення, господарства тощо).

Протягом 10 років наукові роботи наших учнів займають призові місця на обласних конкурсах-захистах наукових робіт та є учасниками і призерами Всеукраїнського конкурсу. В межах навчального закладу вдалось організувати серйозне популяційне дослідження, результати якого виявилися цікавими на найвищих рівнях. (див додаток Н)

Тези наукових робіт опубліковано у матеріалах збірників науково – дослідницьких робіт учнів – членів МАН та на сторінках Всеукраїнських наукових видань для учнівської молоді «Країна знань».

Таким чином, учнівські наукові дослідження, завдяки значному об'єму, ретельності збору та обробки матеріалу, використанню сучасних методів географічної статистики досягли високого наукового рівня.

ВИСНОВКИ

Основою розвитку навчальних закладів є формування творчої особистості, індивідуальна робота з обдарованими дітьми, які вирізняються насамперед високим інтелектом, що є наслідком як природних здібностей, так і сприятливих умов виховання.

На сьогодні вже сформувалась певна система роботи з дітьми: виявлення обдарованих школярів, створення банку даних, психологічна підтримка та робота за індивідуальними планами щодо підготовки їх до участі в олімпіадах і конкурсах.

Розроблені програми допомагають привести у систему роботу з обдарованими дітьми. Певним чином навчально-виховний процес, позакласна робота, участь у конкурсах, олімпіадах, діяльність громадських об'єднань допомагає розкрити творчий потенціал вихованців.

Така організація навчального процесу виробляє в учнів навички здобувати знання самостійно шляхом особистих міркувань, розвиває творчий потенціал дитини, її нахили та здібності, готує її до подальшого життя.

Робота у секція МАН України допомагає самоствердитись, долучитись до наукового пізнання світу.

Список використаних джерел:

1. Бурлачук Л.Ф. Психодіагностика личности. – К., Здоровье, 1980. – 165с.
2. Веліканова А. Обдаровані діти – хто вони? / А.Веліканова // Психолог. – 2006. – №42. – С. 18-21.
3. Єфімова І. Педагогічна технологія "Створення ситуації успіху" та інтерактивні методи перевірки знань / І.Єфімова // Українська мова та література в школі. – 2009. – №20. – С.22.
4. Заболотний О.В. Як знаходити знання. Організація науково-пошукової дослідницької діяльності учнівської молоді / О.В.Заболотний // Українська мова й література в середніх школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах. – 2003.– №2. – С.94-106.
5. Іванова Л.І. Школа та шкільний учитель в системі Малої академії наук / Л.І.Іванова // Завучу. Усе для роботи. – 2009. – №7. – С.13-16.
6. Комісарова С. Робота з обдарованими дітьми / С.Комісарова, Д.Ведмеденко, М. Білогірна // Психолог. – 2006. – №25-28. – С.57-81.
7. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 400с.
8. Кочетов А.И. Культура педагогического исследования. – 2-е изд., испр. и доп.- Мн.: Ред. журнала “Адукация і выхавание”, 1996.-96 с.
9. Лоткова І.В. Плекаймо обдарованість / І.В.Лоткова // Завучу. Усе для роботи. – 2009. – №11-12.
10. Нижник Г. Авторська корекційно-розвивальна програма для обдарованих дітей / Г.Нижник, Н.Барабаш, О.Куравський // Психолог. – 2006. №25-28.
11. Остапчук В. Обдаровані діти. Які вони? / В.Остапчук // Шкільний світ. – 2009. – №19. – С.9-10.
12. Розумові здібності дитини // Психологічний інструментарій. – К.: 2004
13. Сорич І. Організація роботи із обдарованими дітьми у навчальних закладах / І.Сорич // Психолог. – 2006. – №25-28.
14. Теория и практика педагогического эксперимента / Под ред. А.И. Пискунова и Г.В. Воробьева. - М.: Знание, 2009. - 178 с.
15. Черепанов В.С. Экспертные оценки в педагогических исследованиях. - М.: Педагогика, 1999. - 152 с.
16. Циганкова Е. Як тобі живеться, вундеркінде? / Е.Циганкова // Психолог. – 2003. – №18-19. – С.35.